

М. Ю. Відейко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНЬОТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ ВІЛЬХОВЕЦЬ

Поселення трипільської культури біля с. Вільховець Звенигородського р-ну Черкаської обл. є найбільшим серед нині відомих пам'яток косенівської групи початку етапу СІ Трипілля. Воно займало площу близько 180 га. У 1990-ті рр. тут здійснили магнітну зйомку, а також археологічні дослідження, матеріали з яких передано до Наукових фондів та експонування в Археологічному музеї Інституту археології НАН України. Публікуються результати цих досліджень.

Ключові слова: трипільська культура, косенівська група, поселення, Вільховець.

ВСТУП

Косенівську локально-хронологічну групу пам'яток трипільської культури виділила Т. Г. Мовша понад 30 років тому (1990), хоча епонімну пам'ятку відкрили майже століття тому (Бузян 2004; Відейко 2004а). Однак масштаби археологічних досліджень косенівської групи є доволі скромними на тлі вивчення, приміром, томашівської групи, а більшість уже здобутих матеріалів (з Косенівки, Аполянки) досі не видано. Дискутуються питання періодизації пам'яток цієї групи, її походження, історичної долі тощо, що навряд чи може бути продуктивним без введення до наукового обігу результатів дослідження. Археологічні дослідження поселення косенівської групи Вільховець не можна назвати масштабними, та все ж це — найбільше поселення, план якого окреслено за результатами магнітної зйомки. Крім того, це найсхідніше поселення косенівської групи, на якому виявлено свідчення контактів з населенням сусідніх археологічних культур (Videiko 1994). Ці обставини надають публікації результатів досліджень, здійснених на поселенні Вільховець, особливої актуальності.

© М. Ю. ВІДЕЙКО, 2020

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ПОСЕЛЕННЯ

Поселення біля с. Вільховець Черкаської обл. стало відомо археологам з 1960-х рр. завдяки краєзнавцеві з м. Умань В. Стефановичу (Стефанович, Диденко 1968, с. 52). За дешифрованою аерофотознімків, виконаних К. В. Шишкіним, поселення займало площу 110 га і складалося з концентричних структур (Шишкін 1973, с. 35). За матеріалами розвідок М. Шмаглія та М. Відейка у 1974 і 1987 рр. встановлено, що поселення належить до косенівської групи (Відейко 2004b). Крім трипільських матеріалів, на території пам'ятки зібрано кераміку доби раннього залізного віку. Численні сліди бойових дій часів Другої світової війни — рештки боеприпасів, осколки снарядів — указують, що пам'ятку суттєво пошкоджено.

Поселення займає плато за 1,5 км на захід від центральної частини с. Вільховець, по обидві сторони брукованої дороги, яка минаючи с. Попівка, прямує до с. Рижанівка. З півночі воно обмежене глибоким ярмом, по дну якого тече р. Попівка; з півдня — також ярмом зі струмком — лівим допливом річки. Водні артерії належать до правобережного басейну р. Гнилий Тікич — лівого допливу р. Південний Буг. З західної та південної сторін територію поселення обмежено незначними пониженнями рельєфу (рис. 1).

Магнітометрична зйомка 1993 р. охопила площу 162 га, з них на трипільське поселення припало приблизно 92 га (рис. 1: 2). Не було відзнято ділянку, зайняту дорогою та ті, які виявилися недоступними для проведення магнітної зйомки. Застосовано магнітометри ММП-203, сітка зйомки 3 × 3 м, результати інтерпретував

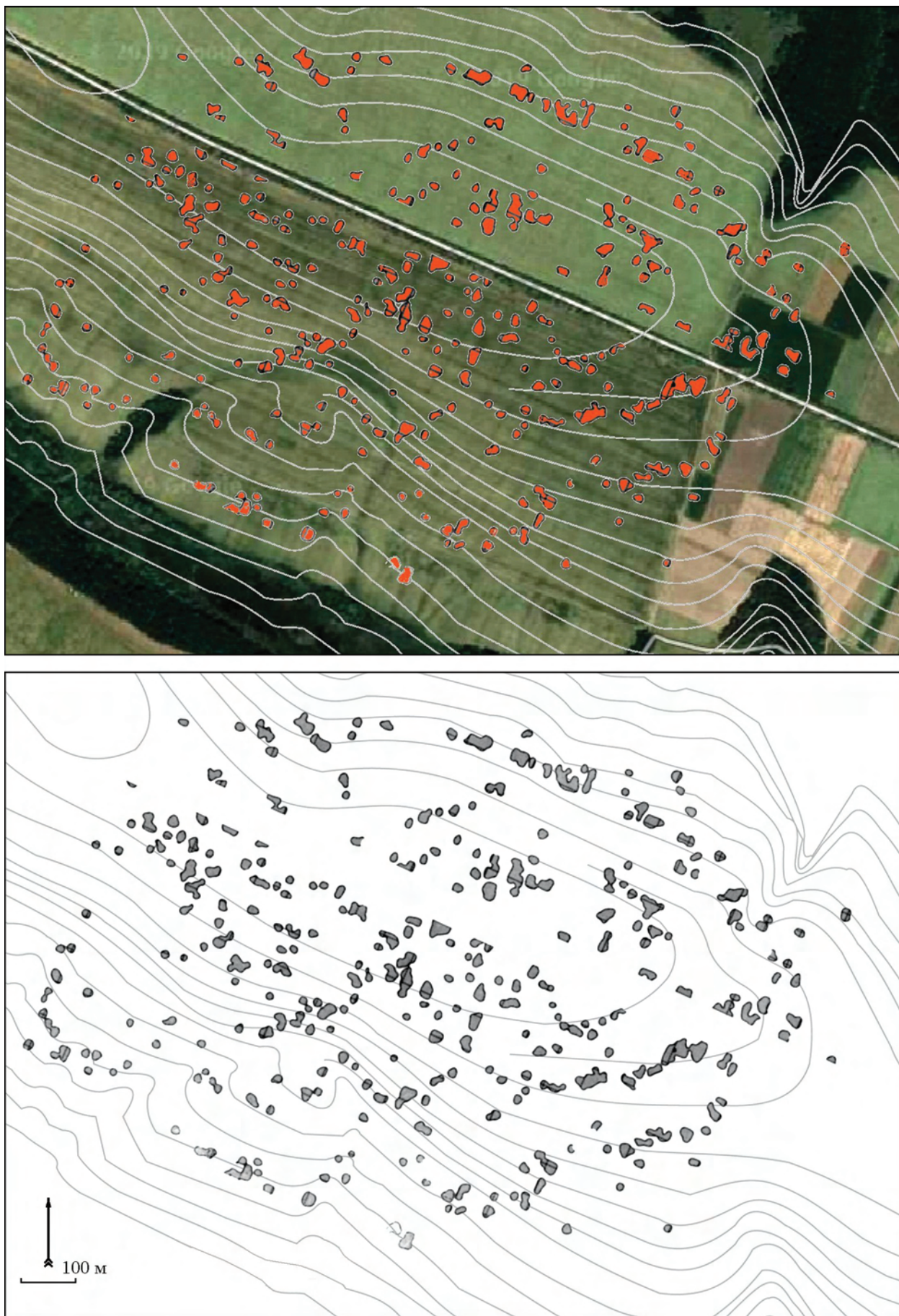

Рис. 1. Вільховець, розташування й планування поселення за результатами магнітної зйомки (за Дудкін 2004)

та опублікував свого часу В. П. Дудкін (2004). У плані пам'ятка має овальну форму і складається з двох овальних структур (рис. 1). Зовнішній овал виражено чіткіше, хоча в ньому є низка локальних аномалій, що позначають залишки трипільських споруд, загалом має досить переривчастий вигляд. Помітно тенденцію, що форма поселення дублювала контури місцевого рельєфу (особливо у південній частині). Внутрішній овал забудови проявився не так чітко, його реконструйовано гіпотетично за смугою майже не зайнятого простору між зовнішнім овалом і численними скупченнями будівель у центральній частині поселення. На півдні та південному сході помітно ще одну лінію забудови ззовні внутрішнього овалу. За формою вона відрізняється від плавних обрисів дуги овалу та складається з декількох локальних дуг, випуклих назовні з максимальним віддаленням від лінії головного овалу на 10—150 м. На мій погляд, це забудова пізнішого часу, яка могла з'явитися в процесі відносно тривалого існування поселення.

Загальна кількість виявлених 1993 р. аномалій на території поселення сягає приблизно 440. Зокрема, в області периметра їх приблизно 100, а з урахуванням забудови другої (південної) лінії будівель — до 170—180 споруд, решта трипільських жител знаходилась у центральній частині пам'ятки. Скупчення аномалій невеликих розмірів за межами поселення трипільської культури зі східної сторони, можливо, стосується пам'яток або пам'ятки (могильника або поселення, або і того і того одразу) ранньозалізного віку.

Найчіткіше простежується низка будівель уздовж внутрішнього овалу, де вони розташовані з неоднаковою щільністю. В центрі поселення помітно скупчення, подібні на квартали з 15—20 будівель у кожному. Деякі аномалії мають значні розміри — до 20 × 20 м. Можливо, у даному випадку, перед нами сліди прибудованих одна до другої споруд.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

На поселенні Вільховець у 1993 р. автор дослідив кілька об'єктів, зокрема й рештки будівель (Відейко 1997). Для розкопок обрано ділянку в тій частині поселення, яка розташована праворуч від дороги, навпроти лісосмуги, де магнітною зйомкою виявлено аномалії від спалених будівель. Тут на поверхні були добре помітні їхні рештки у вигляді скупчень грудок обпаленої глини, які щільно залягали смугою в напрямку захід—схід. Досліджено частково рештки двох спалених будівель.

Будівля 1. Від неї лишилося скупчення обпаленої обмазки прямокутної в плані форми розмірами 20 × 7 м, що залягала на глибині від 0,2 до 0,4 м від сучасної поверхні. Через це рештки будівлі були дуже пошкоджені оранкою. Крім

того, в межах контуру споруди траплялися ділянки, де обмазки не було, можливо, внаслідок викорчовування великих дерев, що могли рости на плато у пізніший час та були викорчовані при загосподарюванні зручної для ведення сільського господарства ділянки (інформація отримана в процесі проведення польових археологічних досліджень при спостереженні за культурним шаром).

Обмазка була двох різновидів: з домішкою половини та без домішок. У деяких шматках обмазки виявлено дрібні фрагменти кераміки, це може свідчити про те, що будівельну суміш готували на ділянці з культурним шаром попереднього будівельного горизонту поселення (рис. 2; 3).

Здебільшого глиняна обмазка містила домішки половини. Товщина шматків обпаленої глини — від 5—8 до 10—15 см. На поверхні декотрих з них помітно сліди загладжування пальцями. Найбільші уламки досягали розмірів (20 × 20)—(20 × 30) см. Випал нерівномірний, колір від жовтого до рожевого або червоного. На окремих ділянках, а саме у кв. А/5, Б/4—5 тощо фрагменти обмазки були перепалені до стану шлаку. Шматки обпаленої глини з домішкою половини зі споду мали відбитки дерев'яних конструкцій, орієнтованих переважно поперек довгої осі споруди.

Уламки обпаленої глини без домішок були меншої товщини — від 2,0 до 5,0 см. Можливо, глину без рослинної домішки наносили, щоб вирівняти основний шар глини з домішками половини. У кв. В/2—3 виявлено рештки глиняного підвищення розмірами 1,9 × 1,8 м, можливо, це залишки відкритого вогнища. У кв. В/4 зафіксовано уламок виробу з глини зі значним вмістом половини, на якому прокреслено лінію, вірогідно, це фрагмент інтер'єрної посудини — так зв. піфоса.

Серед решток будівлі виявлено знаряддя праці з каменю і кременю (рис. 4). З-поміж виробів з каменю є фрагменти зернотерок і цілі вироби (всього 5), дворучний курант, одноручний курант, п'ять каменів-абразивів, сокира-клин (рис. 4: 10). З крем'яних знарядь трапилися скобель для кістки-рогу (рис. 4: 2), уламки пластин, вірогідно, від серпів (рис. 4: 1, 4—6), кінцеві скребачки (рис. 4: 9, 11). Знайдено також важок від вертикального ткацького верстата, залишки дуже обгорілого знаряддя з рогу оленя.

Розвали керамічного посуду були і на шарі обмазки міжповерхового перекриття, і під ним. На обмазці виявлено наступні розвали та частини: розвали кухонного горщика (кв. Г/2), грушоподібної посудини, миски та столової посудини-горщика (кв. Б/6), уламки столової посудини — можливо, частина розвалу (кв. Д/3), денце столової посудини (кв. В/2), а також донну частину на обмазці вогнища (В/3). Усього на шарі обмазки міжповерхового перекриття

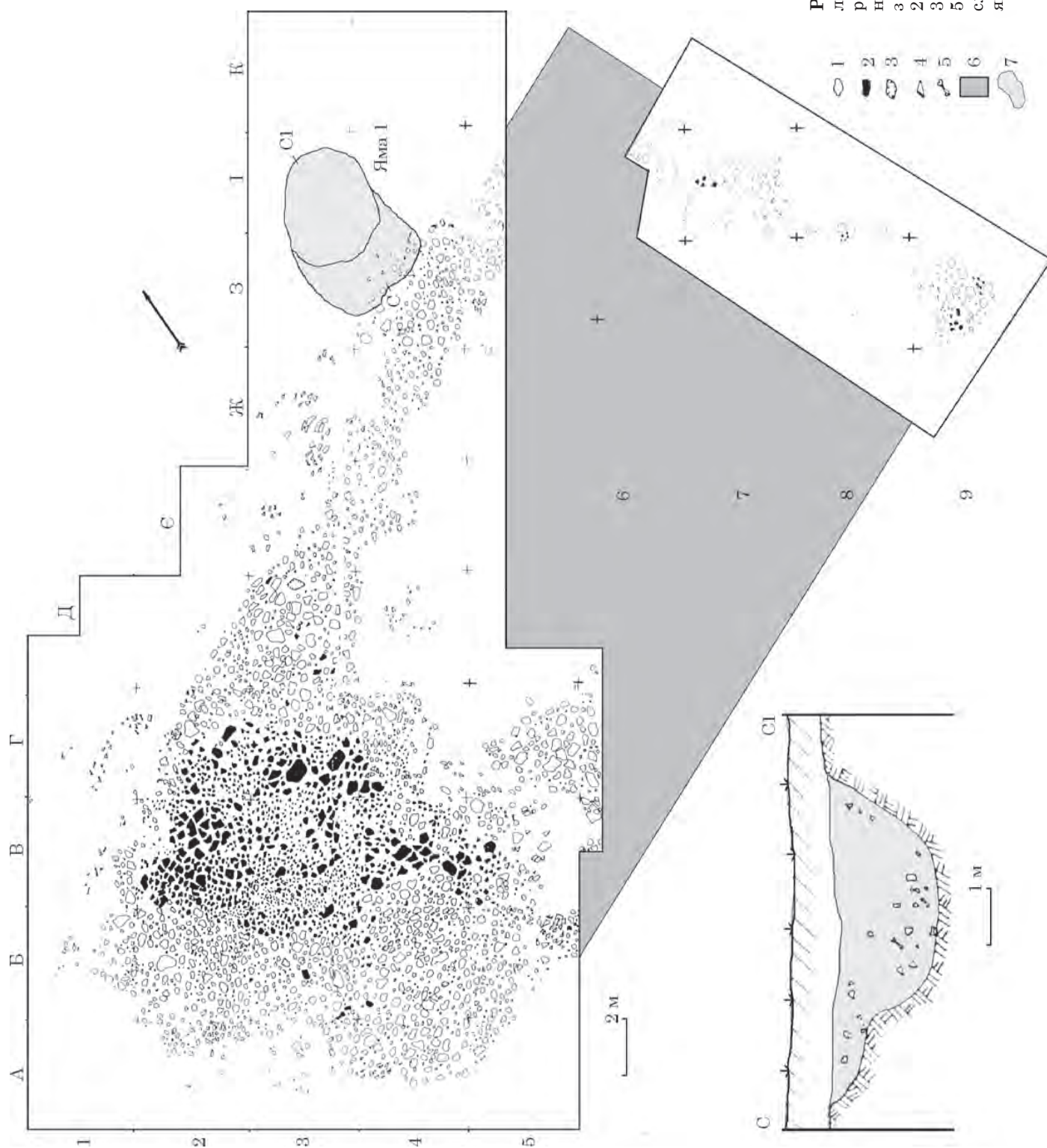

Рис. 2. Вільховець, план залишків будівлі 1 і ями 1 за результатами археологічних досліджень: 1 — обмазка рослинними домішками; 2 — обмазка без домішок; 3 — каміння; 4 — кераміка; 5 — кістки тварин; 6 — не досліджена частина будівлі; 7 — яма 1 (план і заповнення)

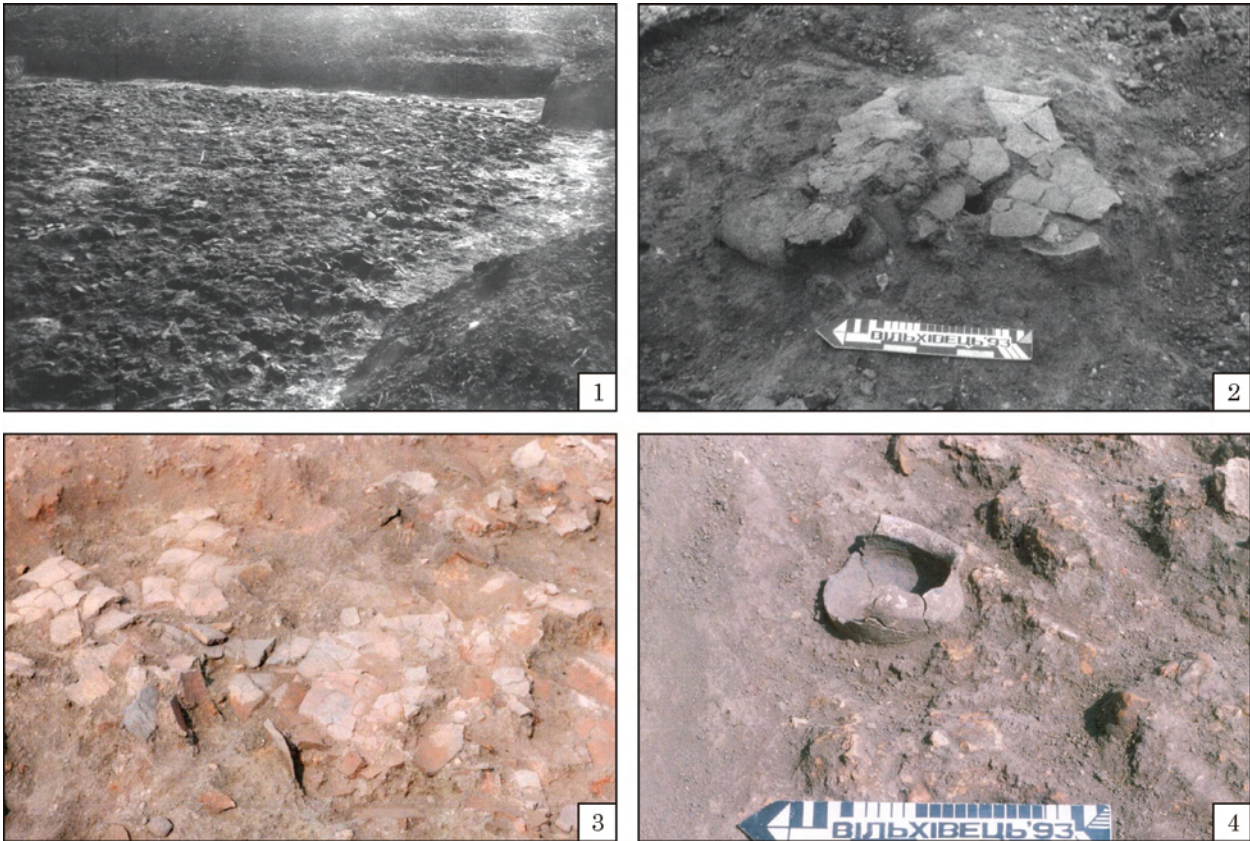

Рис. 3. Вільховець, дослідження залишків будівлі 1: 1 — залягання обмазки; 2 — розвал великої посудини під завалом обмазки; 3 — скупчення з шести посудин під завалом обмазки; 4 — кухонний горщик серед решток будівлі

виявлено рештки щонайменше семи посудин. Більшість кераміки у вигляді розвалів або частин посудин зафіксовано під шаром обмазки, на земляній поверхні (рис. 3: 3, 4). З-поміж них — грушоподібна посудина (кв. А/2), дві амфорки (кв. Б/3 і Г/2), кухонна посудина (кв. В/6), скупчення з шести великих столових посудин у кв. Г/4 (рис. 3: 3), біконічна посудина (кв. Ж/3), дві конічні миски (кв. В/6 і Г/4), чотири невеликі кухонні горщики (кв. А/3, Б/2, у кв. Б/5 — два), кубок з чітко помітними слідами повторного обпалу (кв. Е/3). Таким чином, під обмазкою міжповерхового перекриття виявлено уламки від 18 посудин. Ще одну кухонну посудину знайдено поряд з рештками житла у кв. В/2 (рис. 3: 4). Усього на ділянці будівлі та поряд було щонайменше 26 посудин, а саме, 7 кухонних (24,14 %) і 19 столових (73,86 %).

Серед знахідок з території будівлі були також фрагмент верхньої частини антропоморфної статуетки і кістки тварин. Кістки виявлено й поза межами будівлі, зокрема у кв. Б/5, Д/5, Ж/4, З/4 — кістки великої рогатої худоби.

Після розбирання завалів глиняних конструкцій будівлі, зняття розвалів посуду та горизонтальної зачистки біля краю завалу обпаленої глини, виявлено темну пляму овальної в плані ями. Розміри її у верхній частині — 2,2 × 2,4 м, глибина приблизно 1,0 м від рівня заля-

гання руїн спаленого житла (рис. 2). У заповненні ями виявлено фрагменти керамічного посуду (всього 451, зокрема кухонного 30,15 %, столового 69,85 %), нижню частину кількох антропоморфних статуеток, кістки тварин і рогову мотику.

Досліджені залишки будівлі 1 можна реконструювати як двоповерхову глиняно-дерев'яну споруду каркасно-стовпової конструкції з міжповерховим перекриттям з дерев'яних пласк, обмазаних глиною. Випал глиняних конструкцій стався через знищення житла ритуальною пожежею під час обряду залишення поселення. Наявність підвищення-вогнища, а також семи розбитих посудин на шарі конструкцій міжповерхового перекриття вказує, що житловим був другий поверх споруди. На першому поверсі із земляною долівкою зосереджувався виробничий інвентар (зернотерки, абразиви) та посуд. Стратиграфічне співвідношення ями та решток житла свідчить, що яма була заповнена до початку будівництва оселі, себто належить до давнішого, ніж житло 1, будівельного горизонту поселення. Відтак, матеріал з заповнення ями є давнішим за керамічний комплекс споруди, хоча типологічно від нього практично не відрізняється.

Будівля 2 була за 12 м на захід від житла 1. Встановлені магнітною розвідкою розміри спо-

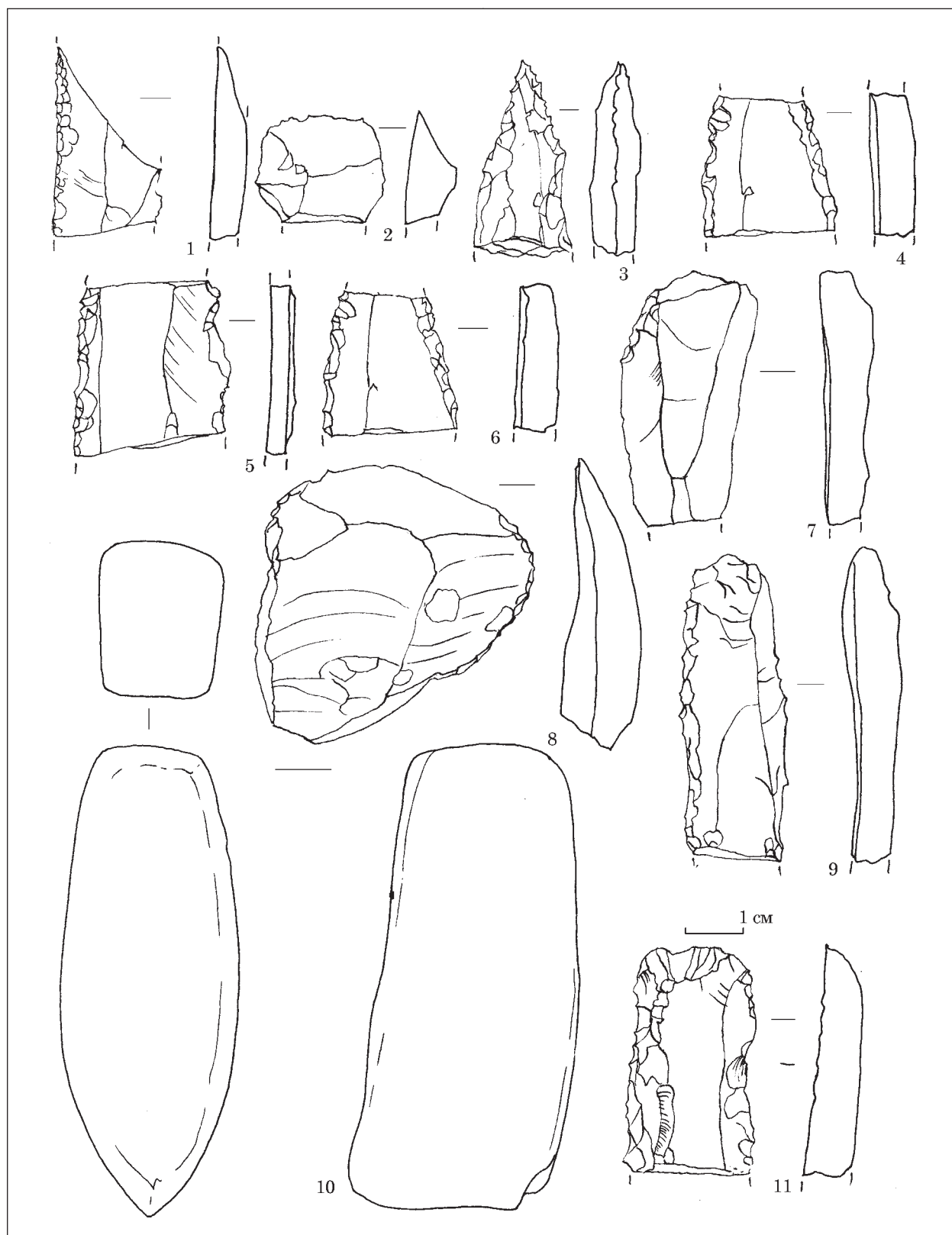

Рис. 4. Вільховець, знаряддя праці з будівлі 1 і ями 1: 1—9, 11 — кремій; 10 — камінь

руди — 15 × 6 м. Для її вивчення закладено розкоп розмірами 4 × 4 м. Рештки будівлі — обпаленої глини — залягали на глибині 0,2—0,3 м і були дуже пошкоджені оранкою. Обмазка дерев'яних конструкцій цієї будівлі так само мала домішки полови та відбитки дерева

зі споду. Серед обмазки виявлено частини розвалів посуду, теж дуже пошкоджені оранкою. Дослідження будівлі 2 показало, що магнітною зйомкою навіть із застосуванням магнітометрів ММП-203 можна виявити навіть у край пошкоджені оранкою залишки давніх споруд.

ЗНАХІДКИ: ХАРАКТЕРИСТИКА І ДАТУВАННЯ

Керамічний комплекс поселення Вільховець представлено знахідками з двох об'єктів: будівлі 1 та ями 1. З будівлі 2 кераміка нікуди не зникла, але знайдені там фрагменти стінок посудин, приналежність яких до певної форми неможливо визначити, тому вони не залучені до порівняльного процесу. Колекції — нерівноцінні за чисельністю та характером знахідок, адже серед руїн будівлі виявлено переважно

розвали посуду, в ямі — уламки, тож їх складно порівнювати. Проте, маючи в розпорядженні цілі форми, в багатьох випадках можна встановити, від яких типів посуду походили уламки, виявлені в ямі. Слід нагадати також, що кераміка з будівлі зазнала повторного випалу, частково деформована і втратила розпис через дію вогню ритуальної пожежі, натомість фрагменти з ями презентують керамічні вироби у їхньому початковому стані.

Кераміка з будівлі 1 — це розвали 7 кухонних і 19 столових посудин. Кухонний посуд ви-

Рис. 5. Вільховець, яма 1, уламки кухонного посуду: 1—3, 5, 7 — прикрашені смугастим загладжуванням

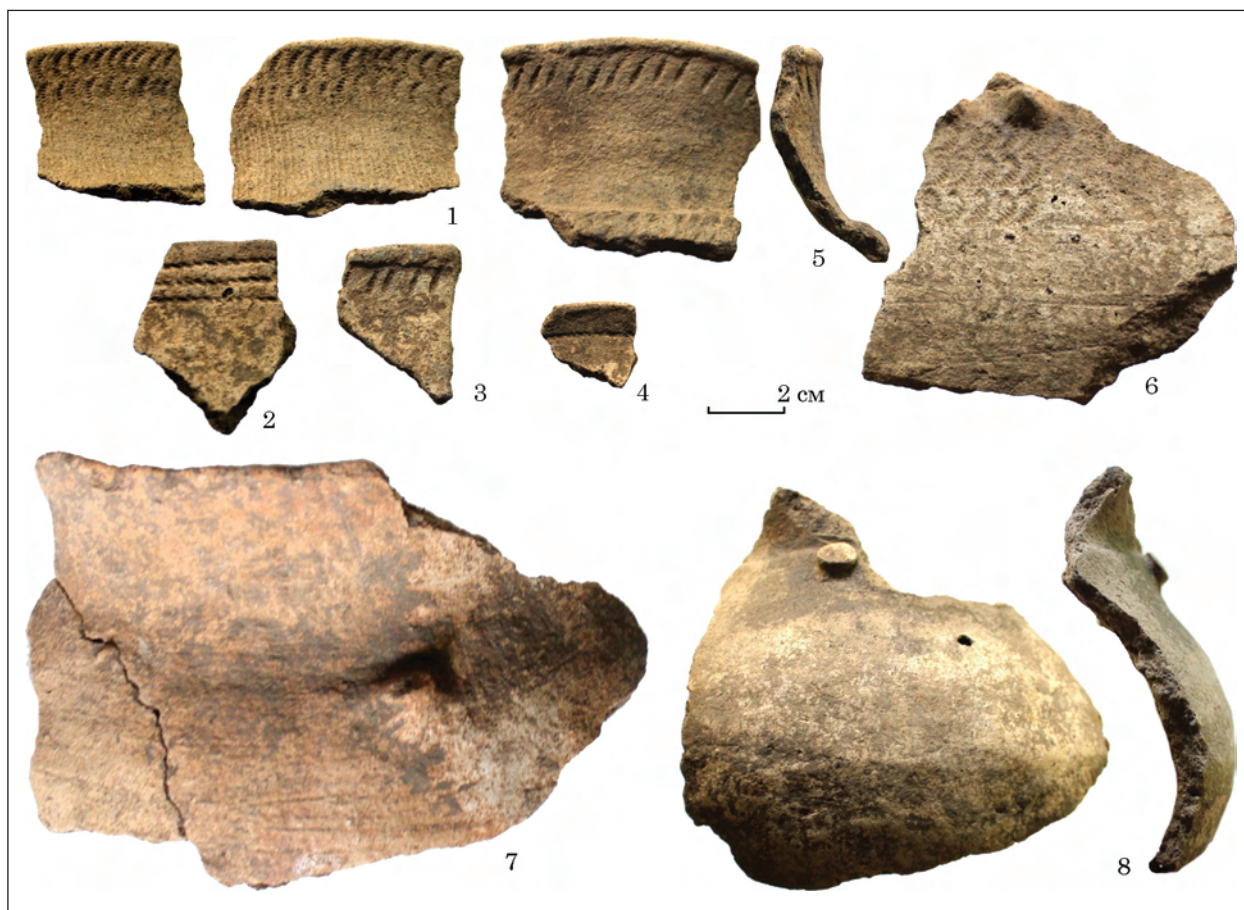

Рис. 6. Вільховець, яма 1, фрагменти кухонного посуду, прикрашені відбитками шнура й гусенички

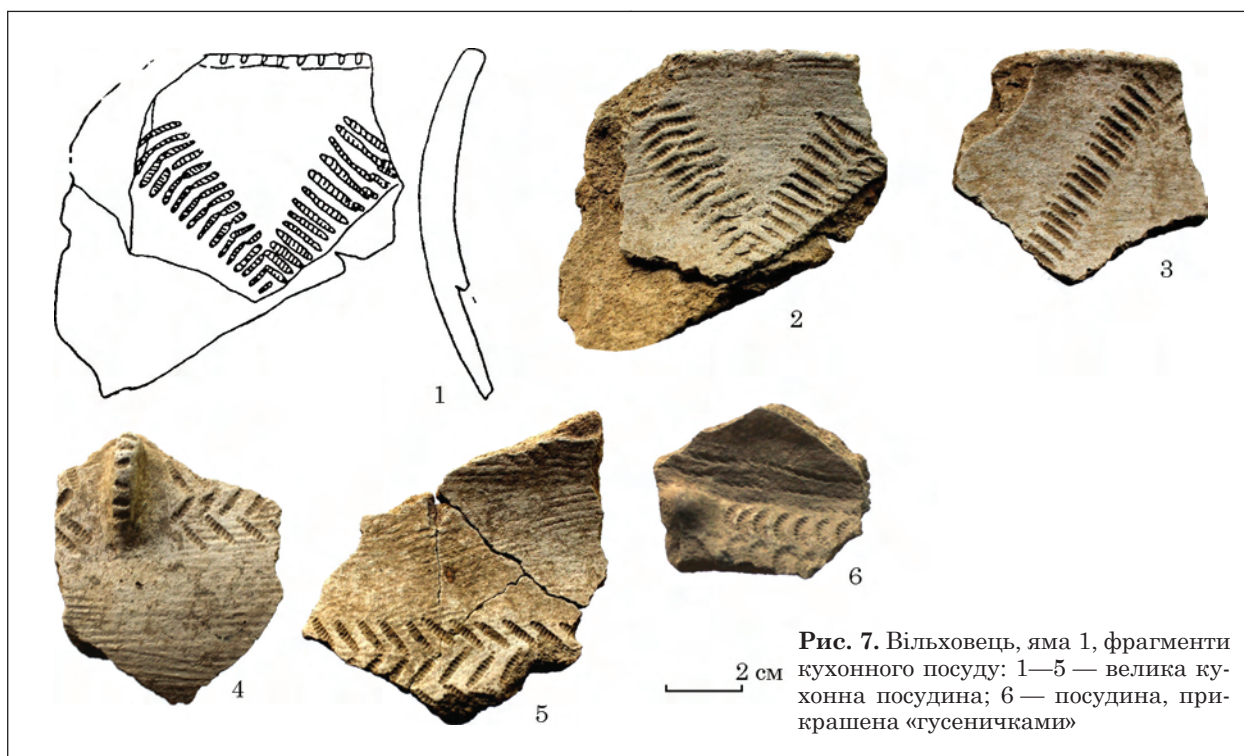

Рис. 7. Вільховець, яма 1, фрагменти кухонного посуду: 1—5 — велика кухонна посудина; 6 — посудина, прикрашена «гусеничками»

готовлено з глини з домішками піску та / або жорстви, поверхню ретельно вирівняно або смугасто заглажено. Представлено тільки горщики, декоровані приплюснутими зверху круглими виступами, розміщеними на плічках (рис. 8: 1—3). Столовий посуд виготовлено з глини з домішками піску, іноді — жорстви. Поверхню вкрито ангобом жовто-гарячого або червоного кольору, розпис нанесено темно-коричневою або чорною фарбою. Слід зважати на ту обставину, що через повторний випал посуду, знайденого серед решток будівлі, колір ангобу та розпису міг дещо змінитися. З форм столового посуду простежено конічні миски різних розмірів (рис. 8: 5), амфорки, сферо-конічні посудини з циліндричною горловиною (рис. 9: 3) і горщики. Орнаментальна композиція великої сферо-конічної посудини має аналогії в матеріалах пам'яток типу Варварівка XV у Молдові (Ткачук 2005, с. 313—314).

Керамічні вироби з ями 1 представлено фрагментами, що походять від тих само груп кухонного та столового посуду з аналогічними технологічними характеристиками. Асортимент кухонного посуду обмежено горщиками, однак їхній декор різноманітніший (рис. 5—7). Окрім виробів з гладенькою поверхнею тут знайдено фрагменти з горизонтальним смугастим загладжуванням на тулубі та вертикальним на вінцях (рис. 5: 1—3, 7; 6: 1). Один уламок декоровано відбитками штампа (рис. 5: 2), на двох фрагментах (вірогідно, від одного горщика) подвійний ряд відбитків перевитого шнура (гусеничок) нанесено під вінцями (рис. 6: 1). На одному фрагменті прокреслений орнамент

у вигляді суцільної смуги з вертикальних коротких штрихів (рис. 5: 4).

Лише два фрагменти горщиків мають на плічках наліпний декор у вигляді так зв. ріжок, типовий для комплексів етапу Трипілля СІІ (рис. 5: 6; 6: 7). Такі горщики трапилися, приміром, на поселенні косенівської групи Шарин ІІІ, де вони становлять провідну групу кухонної кераміки (Куштан 2015, рис. 1; 2).

На двох уламках відбитки гусенички розміщено у верхній частині вінець (рис. 6: 3, 5). Декор гусеничкою є досить поширеним на кераміці енеолітичного горизонту (дереївська культура) поселення Молюхів Бугор (Нераденко 2017, рис. 22—27 та ін.). На посуді з Вільхівця є декор у вигляді відбитків простого шнура в один, два чи три ряди (рис. 6: 2, 4; 7: 6). На одному уламкові відбиток простого шнура доповнено декором з гусеничок (рис. 7: 6). Композиції на вінцях і плічках, що включали відбитки кількох рядів шнура, теж були популярними на кераміці дереївської культури у Молюховому Бугрі (Котова 2013, рис. 138, 141; Нераденко 2017, рис. 25, 30—31).

Складніший декор мав великий горщик з ями, від якого збереглося декілька уламків верхньої частини з вінцями (рис. 7: 1—5). Композиція на горловині має вигляд V-подібної фігури із стрічок, створених відбитками гусенички (рис. 7: 1—3). Аналогічні V-подібні фігури, але виконані різними штампами, трапляються на посуді з поселення Деревівка (Котова 2013, рис. 18: 5; 26: 3, 5; 99: 3). Досить часто їх зафіксовано і на посуді такої пам'ятки дереївської культури як Молюхів Бугор (Котова

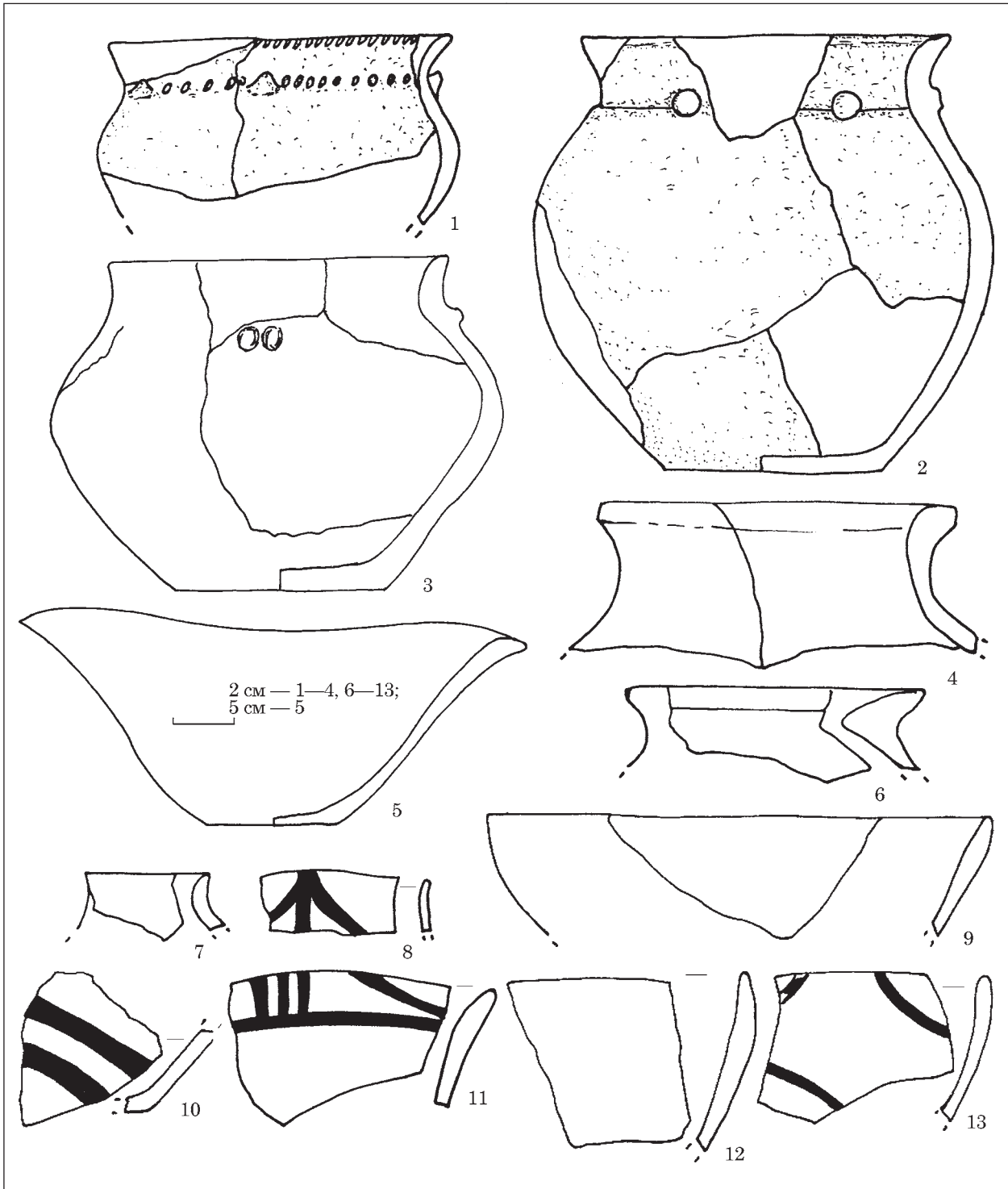

Рис. 8. Вільховець, керамічний посуд: 1—3, 5 — будівля 1; 4, 6—13 — яма 1

2013, рис. 132: 2; Нераденко 2017, рис. 32; 36; 37). Композиція з двох рядів таких відбитків, розташованих під кутом, прикрашала плічка горщика поміж пластичними виступами з відбитками гусенички (рис. 7: 4, 5). Подібні композиції з використанням гусенички є типовими для посуду з енеолітичного горизонту Молюхова Бугра (Нераденко 2017, рис. 26—28.).

Розписний посуд з ями 1 представлено такими формами: миски конічні та напівсфе-

ричні (рис. 8: 9—13), кубки (рис. 8: 7, 8; 9: 2), горщики (рис. 9: 1), сфероконічні посудини з циліндричною горловиною (рис. 8: 4, 6; 9: 4—6). Привертає увагу відсутність фрагментів профільованих S-подібних мисок, типових для епонімної пам'ятки косенівської групи (Бузян 2004, с. 253).

Як бачимо, керамічний матеріал з ями — різноманітніший, ніж з житла, і за формою, і особливо за декором кухонного посуду.

Рис. 9. Вільховець, керамічний посуд: 1,2, 4—6 — яма 1; 3 — будівля 1

Що стосується датування керамічного комплексу з поселення Вільховець у межах власне косенівської групи, то за такими ознаками як горщики, оздоблені смугастим загладжуванням на вінцях незначне число кухонних горщиків з наліпними різьками (типових для відомих нам косенівських пам'яток, а саме тих, які є у Черкаській обл.), орнаментальні композиції сфероконічного посуду, що мають аналогії в кераміці пам'яток типу Варварівка XV, а також орнамен-

тація конічних мисок поселення Вільховець, на наш погляд, його слід віднести до початкового етапу існування косенівської групи.

На такі самі висновки наводить не чисельна, але досить виразна серія антропоморфної пластики (рис. 10). Привертають увагу жіночі статуетки, що відрізняються від фігурок вихватинського типу, характерних для антропоморфної пластики Трипілья СІ в цілому, зокрема й поселення Шарин ІІІ (Куптан 2015, рис. 5: 13).

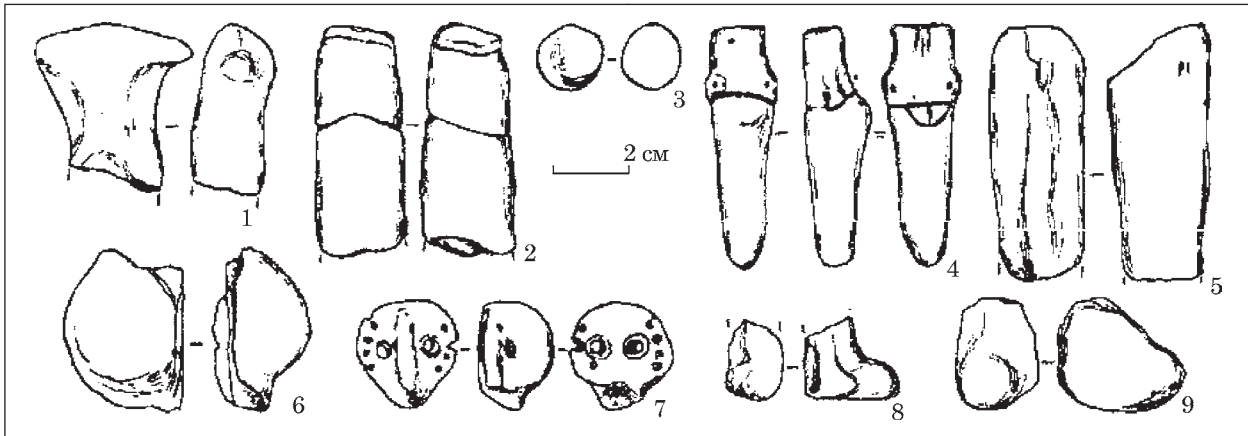

Рис. 10. Вільховець, керамічна пластика з будівлі 1 і ями 1

АБСОЛЮТНЕ ДАТУВАННЯ ПОСЕЛЕННЯ

Чотири ізотопні визначення, отримані з проб (кістки тварин), взятих у ямі 1, дали дати, що припадають на першу половину III тис. до н. е. — між 2800—2400 BC (таблиця).

Подібне датування пам'ятки косенівського типу постає явно омолодженим. Причину цього, вірогідно, слід убачати в розташуванні поселення на території Українського кристалічного щита, де річки живляться за рахунок джерел з підвищеним вмістом радіоактивних речовин. Це може впливати на результати датування, якщо використано зразки кісток тварин, склад яких відповідним чином змінився, зокрема, неодноразово лабораторно зафіксовано понижений вміст колагену. Подібний ефект спостерігався у цьому регіоні, приміром, для поселення етапу VII біля с. Небелівка, яке дало низку омолоджених дат (усна інформація М. Ковалюха при особистій зустрічі 12.07.2010 року), що сягали кінця III тис. до н. е. Вихід полягає у використанні інших матеріалів для датування або в датуванні великих серій зразків з кістки з наступною вибірковою невідповідних результатів.

Серія з 10 ізотопних дат, отримана для іншого поселення косенівської групи — Шарин III — вкладається загалом у проміжок 3500—3100 BC, а, на думку дослідника пам'ятки, її слід датувати 3300—3200 BC (Куштан 2015, табл. 1; с. 438). Враховуючи ту обставину, що Вільховець є ранішою пам'яткою, поселення цілком мало би датуватися перед 3500 BC. Такому висновку не перечить ізотопне датування енеолітичного

горизонту Молюхова Бугра в проміжку 3950—3550/3500 BC (Нераденко 2017, с. 479), зв'язок з яким встановлено на підставі аналогій у декорі кухонного посуду та за наявністю «імпортів» кераміки з поселень косенівської групи.

ВИСНОВКИ

Трипільське поселення біля с. Вільховець належить до косенівської групи поселень і вірогідно передує в часі таким пам'яткам як Косенівка та Шарин III. Воно є одним з найбільших поселень косенівської групи і демонструє початковий етап її існування та поширення. Безперечно, поселення Вільховець становить значний інтерес для подальшого дослідження, в першу чергу розкопок, зважаючи на його хронологічну позицію та зв'язки з сусідніми культурами.

Традиція багатой орнаментатції кухонного посуду з ями 1 у Вільховці має аналогії в прийомах і системі декорування кераміки таких пам'яток як Деревка й Молюхов Бугор, на що вже звертали увагу (Videiko 1994). Це цілком трипільський посуд, однак з елементами декору інших традицій. Подібного досі не виявлено на інших пам'ятках косенівської групи. Цю обставину можна пояснити тим, що Вільховець є найсхіднішим косенівським поселенням, найближчим до ареалу поширення комплексів типу Деревка (біля с. Деревка Онуфрївського р-ну Кіровоградської обл.) і Молюхів Бугор (біля с. Новоселиця Чигиринського р-ну Черкаської обл.). Молюхів Бугор — пам'ятка багаточасова, що побутувала досить довго. Там виявлено сліди контактів місцевого населення з різночасовими групами трипільців: канівською й косенівською (Нераденко 2017, відповідно, фото 4: 2 і 3). Тож і відповідні знахідки у Вільховці, віддаленому від цього місця лише на 130—140 км, себто на менше, ніж тиждень, пішого шляху, не дивують. Таким чином, знахідки з Вільховця свідчать про існування контактів трипільського та сусіднього населення деревівської культури і заслуговують на комплексне вивчення разом з матеріалами Молюхова Бугра та Деревки.

Ізотопний аналіз, Вільховець

Індекс	BP	BC
Ki-6922	4170 ± 55	2422 ± 115
Ki-6923	4165 ± 60	2766 ± 96
Ki-6924	4205 ± 50	2786 ± 84
Ki-6925	4225 ± 55	2792 ± 86

ЛІТЕРАТУРА

- Бузян, Г. М. 2004. Косенівка. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 252-253.
- Відейко, М. Ю. 1997. Розкопки поселення трипільської культури біля с. Вільховець. *Археологічні дослідження в Україні 1993 р.*, с. 30-33.
- Відейко, М. Ю. 2004а. Косенівська група. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 254-255.
- Відейко, М. Ю. 2004б. Вільховець. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 99.
- Дудкін, В. П. 2004. Вільховець. План поселення за даними археолого-магнітометричних досліджень. В: Відейко, М. Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, II, с. 99-100.
- Котова, Н. С. 2013. *Деревская культура и памятники нижнемихайловского типа*. Киев; Харьков: Майдан.
- Куштан, Д. 2015. Керамічний комплекс пізньотрипільського поселення Шарин III. В: Дяченко, О., Менотті, Ф., Рижов, С., Бунятян, К., Кадров, С. (ред.). *Культурний комплекс Кукутень-Трипілля та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круца*. Львів: Астролябія, с. 429-439.
- Мовша, Т. Г. 1990. Косеновская локальная группа трипольско-кукутенской общности. В: Ковалева, И. Ф. (ред.). *Проблемы истории и археологии Нижнего Поднепровья*. Белгород-Днестровский, с. 57-59.
- Нераденко, Т. 2017. *Молюхів Бугор*. Черкаси: Чабаненко Ю. А.
- Стефанович, В. А., Диденко, О. П. 1968. *Археологические памятники Уманицы*. Умань (рукопис).
- Ткачук, Т. 2005. *Знакові системи Трипільсько-кукутенської культурно-історичної спільності (мальований посуд)*. Вінниця: Нова Книга, I.
- Шишкін, К. В. 1973. З практики дешифрування аерофотограмів в археологічних цілях. *Археологія*, 10, с. 32-40.
- Videiko, M. Yu. 1994. Tripolye — «pastoral» contacts. Facts and character of interactions. *Baltic-Pontic studies*, 2, p. 5-28.
- Videiko, M. Yu. 1999. Radiocarbon dating chronology of the Late Tripolye culture. *Baltic-Pontic studies*, 7, p. 34-71.

REFERENCES

- Buzian, H. M. 2004. Kosenivka. In: Videjko, M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpoligrafmedia, II, s. 252-253.
- Videjko, M. Yu. 1997. Rozkopky poselennia trypils'koi kultury bilia s. Vilkhovets. *Arheolohichni doslidzhennia v Ukraini 1993 r.*, s. 30-33.
- Videjko, M. Yu. 2004a. Kosenivska hrupa. In: Videjko, M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpoligrafmedia, II, s. 254-255.
- Videjko, M. Yu. 2004b. Vilkhovets. In: Videjko, M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpoligrafmedia, II, s. 99.
- Dudkin, V. P. 2004. Vilkhovets. Plan poselennia za danyu arkheoloho-magnitometrichnykh doslidzhen. In: Videjko, M. Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpoligrafmedia, II, s. 99-100.
- Kotova, N. S. 2013. *Dereivskaia kultura i pamiatniki nizhenimikhajlovskogo tipa*. Kiev; Kharkov: Majdan.
- Kushtan, D. 2015. Keramichnyj kompleks piznotrypils'koho poselennia Sharyn III. In: Dyachenko, O., Menotti, F., Ryzhov, S., Bunyatyan, K., Kadrov, S. (eds.). *Kulturnyj kompleks Kuku-ten-Trypilla ta jogo susydy. Zbirka naukovykh prats pam'iaty Volodymyra Krutsa*. Lviv: Astroliabiia, s. 429-439.
- Movsha, T. G. 1990. Kosenovskaia lokalnaia hrupa tripolsko-kukutenskoj obshchnosti. In: Kovaliova, I. F. (ed.). *Prob-*

- lemy istorii i arkheologii Nizhnego Podnestrovia*. Belgorod-Dnestrovskij, s. 57-59.
- Neradenko, T. 2017. *Molyukhiv Bugor*. Cherkasy: Chabanenko Yu. A.
- Stefanovich, V. A., Didenko, O. P. 1968. *Arkheologicheskie pamiatniki Umanshchiny*. Uman (rukopis).
- Tkachuk, T. 2005. *Znakovi systemy Trypilsko-kukutenskoj kulturno-istorychnoi spilnosti (malovanyj posud)*. Vinnytsia: Nova Knyga, I.
- Shyshkin, K. V. 1973. Z praktyky deshyfruvannia aero-fotoznimkiv v arkheolohichnykh tsiliah. *Arkheolohiia*, 10, s. 32-40.
- Videiko, M. Yu. 1994. Tripolye — «pastoral» contacts. Facts and character of interactions. *Baltic-Pontic studies*, 2, p. 5-28.
- Videiko, M. Yu. 1999. Radiocarbon dating chronology of the Late Tripolye culture. *Baltic-Pontic studies*, 7, p. 34-71.

M. Yu. Videiko

THE EXPLORATION AT THE LATE TRYPILLIA SITE VILKHOVETS

Trypillia culture site near the village of Vilkhovets of Zvenyhorod Region of Cherkasy Oblast is one of the largest sites of the Kosenivka group from the end of CI — beginning of the CII stages of the Trypillia culture. It is occupied the area ca. 180 hectares. Large-scale magnetic survey on part of this territory and archaeological excavation were carried out here in the nineties of the 20th century. The results of these researches and materials from the storage are published in the paper.

The remains of burned two-storied dwelling were discovered in 1992. All the finds came from the remains of the house and the pit covered by it. Painted pottery from both objects is typical for the Kosenivka group. The so-called «kitchenware» was non-numerous. The fragments of striped smoothing over the neck of the pots indicate the earlier position within the Kosenivka group. Of particular interest are the remains of «kitchen» pots decorated in the style of Moliukhiv Buhor group which is associated by researchers with the Dereivka culture.

The previously published C¹⁴ dates look like «younger» which may be reasoned by the peculiarities of the geology of this area, rich in natural radioactive substances. The Vilkhovets settlement can be dated before 3500 BC by comparison to the later Kosenivka settlements and sites of Dereivka culture.

Vilkhovets may be the earliest settlement of Kosenivka group located at its eastern borders. This situation led to contacts with Moliukhiv Buhor group of Dereivka culture which is reflected by the decoration of Vilkhovets «kitchen ware» from one hand and by finds of painted pottery at Moliukhiv Bugor (located at 140 km to East) from other hand. Consequently, Vilkhovets is an important site from several points of view: the development of the latest group of the Trypillia proto-cities and contacts of Trypillia people with steppe population in ca. middle 4th Millennium BC.

Keywords: Trypillia culture, Kosenivka group, settlement, Vilkhovets.

Одержано 10.11.2019

ВІДЕЙКО Михайло, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач НДЛ археології історико-філософського факультету, Київський університет імені Бориса Грінченка, пр. Маршала Тимошенка, 13Б, Київ, 04210, Україна.

ВИДЕЙКО Мухайло, Doctor of Historical Science, senior researcher, chief of Laboratory of Archaeology, Borys Grinchenko University, Marshala Tymoshenko, 13B, Kyiv, 04210, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8708-0749>, e-mail: my.videiko@kubg.edu.ua.